Народ повставав проти польських поневолювачів. Читаючи цей твір, старшокласники усвідомлюють, якою має бути активна громадянська позиція, людина постає перед учнями як борець за свої права та свободи.

Дискусії, обговорення, які виникають на уроках літератури вчать старшокласників самовираженню, приймати рішення, відстоювати свою точку зору. Це в подальшому стане визначним для формування громадянської позиції.

Українська література забезпечує моральне виховання, формування духовної структури особистості, які є умовою активної участі старшокласника у суспільному житті, сприяє збагаченню його соціального досвіду і становленню як громадянина з чітко вираженими позитивними якостями, які впливатимуть на його громадянську думку [2]. З творів української літератури старшокласники ознайомлюються із поведінковими нормами, прийнятними у суспільстві. Морально самовизначитися - це означає вибрати правильну громадянську позицію, беручи до уваги як особистісні, так і суспільні інтереси.

Формування виваженої громадянської позиції охоплює утвердження в міжлюдських стосунках гуманних почуттів (доброти, великодушності справедливості, щирості, сумлінності, взаємоповаги тощо). Цього теж можна навчитися на уроках української літератури. Аналізуючи поему Тараса Шевченка «Катерина», старшокласники усвідомлюють проблеми тогочасного суспільного ладу. Розуміють наскільки важливими є чуйність, доброта, яка їх необхідність у взаєминах між людьми, до чого призводить відсутність таких рис характеру.

У контексті формування громадянської позиції підлітка важливе місце посідає проблема самореалізації [3]. На цих позиціях акцентується увага і в літературі. У романі «Місто» Валер'яна Підмогильного показано прагнення головного героя твору Степана реалізувати себе як письменника. Він -звичайний юнак, який має амбітні плани та впевнений у власних силах. Саме це допомагає хлопцю побудувати успішну кар'єру. Твір формує в свідомості учня модель активного ставлення до свого життя як до акту життєтворчості. Через власну активну діяльність людина може самореалізуватися.

Українська література формує й естетичне ставлення до навколишньої дійсності, що також впливає на становлення громадянської позиції. Старшокласник не тільки буде здатний сприймати прекрасне, а й берегти красу природи, пам'ятки культури, твори мистецтва тощо, що і є одним із громадянських обов'язків кожного.

В процесі становлення громадянської позиції необхідно формувати у підлітків народознавчу компетентність. Народознавча компетентність формується в результаті засвоєння людиною культури свого народу в усіх її виявах: традиційно-побутових, фольклорних, професійних, на емоційному та раціональному рівнях [4]. Твори української літератури ознайомлюють старшокласників із традиціями родинного життя, трудового виховання, звичаями, обрядами, народними духовними цінностями закладеними в основі народної педагогіки.

Таким чином, українська література відіграє суттєву роль у формуванні громадянської позиції старшокласників, яка охоплює різнобічні якості особистості (інтелектуальні, вольові, емоційні, мотиваційні тощо), що функціонують у взаємозв'язку як єдина цілісна система. Вона виховує учнів як свідомих громадян з активною громадською думкою, в якій закладено моральні норми, любов до своєї країни, вміння піклуватися про неї та національну культуру.

ЛІТЕРАТУРА

1.Електронне джерело: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v2_2014/02.pdf.

2. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. К., 2003. Кн. 1.

3. Морщакова О. Єдність культури та особистості: феномен творчості. Психологія і сучасність. 2006. N 3. С. 70–79. http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/30014

4.Євтух В. Б., Марушкевич А. А., Дем'яненко Н. М., Чепак В. В. Етнопедагогіка. Ч. 1. К., 2003. https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/library/etnopedagogika_evtuh.pdf.

Ремньова А.Г.,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки
Педагогічного факультету
Національного педагогічного
університету імені М.П.Драгоманова,
м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Анотація. У статті визначено особливості формування національної свідомості як складової національно-патріотичного виховання учнівської молоді; розкрито виховний потенціал музейної педагогіки у процесі формування національної свідомості і патріотизму в освітньому середовищі педагогічних закладів вищої освіти

Abstract. The article defines the peculiarities of the formation of national consciousness as a component of the national-patriotic education of schoolchildren; the educational potential of museum pedagogy in the process of

formation of national consciousness and patriotism in the educational environment of pedagogical institutions of higher education is revealed

Сучасна українська педагогіка повинна відповідати на соціальні запити сьогодення, окресленого війною, та знаходити відповіді на фундаментальні питання щодо виховання учнівської молоді в умовах збройної та інформаційної агресії. Національна консолідація та боротьба за українську національну ідентичність змінили погляди педагогів про сутність патріотичного виховання як педагогічної категорії, висунули вимоги до модернізації національно-патріотичного виховання в нашій державі, зокрема, в закладах освіти.

Актуальність дослідження проблеми формування національної свідомості у майбутніх педагогів викликана не тільки складною соціально-політичною ситуацією в нашій країні, а й переоцінкою цінностей у свідомості людей. Оновлене розуміння патріотизму, звільненого від комуністичних залишків спільного з ворогом минулого співіснування, вимагає глибокого теоретичного переосмислення і формування оновлених компетентностей у майбутнього вчителя, зокрема громадянської, складовими якої є патріотизм і національна свідомість. Тож завдання вищої школи сьогодні полягає у вихованні патріотизму та формуванню національної свідомості студентів, як складових їх світогляду, що включає любов та відповідальне ставлення до свого народу, рідної країни, мови, традицій, історії, збереженню матеріальних і духовних цінностей. Особлива роль у створенні патріотично-спрямованого освітньо-виховного середовища у педагогічних закладах вищої освіти належить музейній педагогіці, яка сприяє формуванню свідомого ставлення до надбань локальної та світової культурної спадщини, розвитку критичного мислення та практичних навичок у здобувачів освіти.

Проблему формування національної свідомості, як складової національного виховання, досліджували видатні українські вчені минулого: філософ Г. Сковорода вивчав поняття «народність» у площині виховання; педагог К. Ушинський розглядав громадянськість як характерну рису народності, підкреслював значення народної школи, рідної мови як основних засобів виховання патріотизму; С. Русова зосередила увагу на організації українського шкільництва, обґрунтування ролі рідної мови у вихованні; І. Огієнко відстоював ідею рідномовного родинного виховання, заснованого на християнських ідеалах; Г. Ващенко досліджував вплив християнської моралі на українську національну систему освіти.

Продовжуючи педагогічну традицію, репрезентовану всією духовною культурою українського народу і сконцентровану у творчості Г. Сковороди, К. Ушинського, Г. Ващенка, С. Русової, Я. Чепіги, В. Сухомлинського та ін., сучасні вітчизняні вчені багато роблять для того, щоб саме цю традицію відродити і крізь призму її вимог поглянути на потреби нашого часу. Зокрема, громадянську складову національного виховання дослідили у своїх працях І. Бех, П. Вербицька, Ю. Завалевський Н. Косарєва, Л. Крицька, В. Поплужний, Ю. Руденко, О. Сухомлинська, К. Чорна; теоретико-методологічне та аксіологічне підґрунтя проблеми національного виховання заклали Г. Васянович, О. Вишневський, П. Ігнатенко, І. Лебідь, І. Підласий, М. Стельмахович, Б. Ступарик та ін.

Проблема сутності національної свідомості знайшла своє відображення у працях вітчизняних філософів, таких як А. Бичко, І. Надольний, Л. Сохань та у дослідженнях видатних зарубіжних філософів І. Канта, К. Роджерса, Е. Фромма та ін. Загальнопедагогічні аспекти підготовки майбутнього вчителя досліджували О. Антонова, О. Дубасенюк, Р. Гуревич, І. Зязюн, Н. Кічук, О. Куцевол. Ціннісні мотиви формування громадянсько-патріотичної культури молоді висвітлено у працях О. Безкоровайної, М. Сметанського, Г. Тарасенко, Г. Шевченко, І. Шоробури.

Одним із засобів формування національної свідомості та патріотизму з 1960-х років стає музейна педагогіка, як окрема новітня галузь науки. Вагомий вклад у дослідження музейної педагогіки внесли німецькі педагоги та музейні діячі Г. Кершентейнер, А. Ліхтварк, А. Рейчвейн, Г. Фройденталь. Питання музейної педагогіки досліджені у працях вітчизняних вчених Л. Гайди, Є. Діденка, О. Караманова, К. Левикіна Т. Лисенко, І. Медведєвої, С. Михайличенко, С. Пивовар, С. Пшеничної, Б. Столярова, П. Слободян. Вони були першими, хто намагався визначити та описати історію розвитку музейної педагогіки в Україні, розробити методику роботи музеїв з учнівською молоддю. Використанню сучасного інформаційного простору у музейній педагогіці присвячені праці О. Стецюк, Т. Юреневої, К. Кобцева. Але такий аспект, як використання музейної педагогіки у формуванні національної свідомості студентської молоді, зокрема майбутніх педагогів, залишається практично не дослідженим.

Мета нашого дослідження – визначити особливості формування національної свідомості у майбутніх педагогів та охарактеризувати музейну педагогіку, як засіб виховання національної свідомості і патріотизму в освітньому середовищі педагогічних закладів вищої освіти.

Поняття «національна свідомість» не можна розглядати без усвідомлення поняття «нація». Нація – це єдність різних поколінь людей (минулих, сучасних, майбутніх), які мають спільність походження, власну територію, мову, культуру, традиції і усвідомлюють свою окремість. Нація має свої особливості – фізичні, психічні, свої здібності та нахили, вдачу і призначення на землі. Вона втілює в собі духовну спільність, що витворилася на основі історичної долі та спільного прагнення людей до самореалізації. Нація розвивається у просторі та в часі і охоплює різні верстви суспільства. Цементуючою її силою є національний дух, відчуття успіхів і кривди, яку їй завдають інші народи, а також воля жити вільно і самостійно[2, с.145].

Словник-довідник з професійної педагогіки тлумачить поняття «національна свідомість особистості» як «розуміння та почуття приналежності до етнічної спільноти, результат засвоєння культури, традицій, звичаїв

свого народу». Це поняття є багатогранним, проявляється на трьох рівнях (фізичному, психологічному і соціальному) і містить у собі:

– усвідомлення себе як індивіда на основі уявлень та знань про свої природно-біологічні властивості, зовнішній вигляд;

– усвідомлення себе, як носія національної психології на основі належності до певної нації, народу, що проявляється у психічних процесах, почуттях, мові, проявах волі;

– усвідомлення себе як носія національних властивостей особистості на основі усвідомлення своєї життєвої позиції, ставлення до дійсності, до інших людей, праці, національної належності[7, с.119].

Енциклопедія сучасної України трактує поняття «національної свідомості» як «цілісну систему духовних феноменів нації, які сформувалися у процесі її історичного розвитку і відображають основні засади буття нації». Найважливішими складовими національної свідомості визначені етнічна та національна ідентичність, етнічна свідомість, національна самосвідомість, подвійна етнонаціональна свідомість, мрія, національна ідея, національний менталітет, характер та національні комплекси. Виокремлено також три рівні функціонування національної свідомості:

– буденний рівень, у якому відображаються як стійкі національні звичаї, особливості та стереотипи, так і динамічні потреби, інтереси, настрої;

– теоретичний рівень – це науково обґрунтовані або мистецько осмислені ідеї, концепції, програми, світоглядні орієнтації, що характеризують інтелектуальний потенціал нації;

– державно-політичний рівень, на якому безпосередньо фіксуються національні інтереси та концентруються найважливіші ідеї, програми, концепції, що відображають політичні, державні та правові інтереси нації[4].

Отже, складовими національної свідомості більшість науковців вважають: ставлення до оточуючого світу; усвідомлення національно-етнічної належності; ставлення до історії та культури своєї національно-етнічної спільноти; ставлення до представників інших націй і національностей; високу патріотичну самосвідомість; усвідомлення національно-державної спільності.

Виховання національної самосвідомості передбачає усвідомлення молоддю своєї етнічної спільності, національних цінностей (мови, території, культури), відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, патріотизм, що сприяє утвердженню власної національної гідності, внутрішньої свободи, гордості за свою землю. Національна ідея має бути не просто атрибутом національної свідомості, суто духовним феноменом, а поштовхом до практичних справ, як було у кращих синів і дочок нашого народу споконвіку.

Майбутній педагог, який буде виховувати патріотизм у своїх вихованців, має глибоко розуміти зміст ключових понять національно-патріотичного виховання – «патріотизм», «націоналізм», «нація», «громадянськість» і знати, як відбувається процес становлення національної свідомості дитини та дорослого, адже кожний віковий період формування особистості має свої особливості.

Сучасний педагог О. Вишневський виокремив три етапи розвитку національної свідомості особистості:

1. Етап раннього етнічно-територіального усвідомлення, який є фундаментом національно-патріотичного виховання і здійснюється переважно в родині та у шкільному середовищі. На першому етапі відбувається усвідомлення етнічної приналежності дитини. У цьому віці традиції, звичаї та обряди мають великий вплив на виховання, формується культ рідного дому, повага до видатних історичних постатей свого народу, до ідеалів за які вони боролися. Через рідну мову дитина засвоює національний спосіб мислення, ставлення до моральних цінностей, знайомиться з національними та етнічними символами.
2. Етап національно-політичного самоусвідомлення, який припадає на підлітковий вік. Дитина усвідомлює себе частиною нації, своєї причетності до неї як до політичного феномена. На цьому етапі відбувається приєднання юнацтва до різноманітних дитячих, молодіжних організацій та об'єднань, які впливають на процес їхнього громадянського і національного самовизначення.
3. Етап державницько-патріотичного самоусвідомлення, коли поняття національного виходить за межі етнічності і сягає рівня державності. На цьому етапі особистість усвідомлює себе не тільки патріотом, а й розуміє необхідність наявності власної держави[2,с.152-154].

Усвідомлення сутності цих етапів формування національної свідомості нададуть можливості майбутньому педагогу продумати і підібрати відповідні форми, методи і засоби національно-патріотичного виховання.

Проблема формування національної свідомості загострюється тоді, коли для суспільства стає важливим визначити свій історичний характер, зберегти мову та традиції, виявити свою єдність. Сьогодні це питання дуже гостро постало перед українським народом, який в умовах війни виборює своє право на існування, доводить всьому світові, що має не тільки свою історію державотворення, мову, традиції та культуру, а й непохитний сталевий характер.

У зв'язку з російською військовою агресією Міністерство освіти і науки України проводить активну роботу щодо внесення змін в освітні програми, вживає цілий ряд заходів для модернізації національно-патріотичного виховання (Наказ МОН від 06.06.2022 №527, в якому затверджено *заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року). У цьому державному документі визначені складові національно-патріотичного виховання, його мета та завдання, одним з яких є* зміни змісту й форм національно-патріотичного виховання[5].

У процесі формування національної свідомості вагома роль сьогодні належить педагогу, який повинен уособлювати найкращі риси українського народу, бездоганно і вільно володіти українською мовою, знати історію, традиції, культуру своєї держави і прищеплювати своїм учням почуття любові до своєї Батьківщини, відповідальності за її незалежність, бережливе ставлення до матеріальних і духовних надбань свого народу. Саме з пробудження національної самосвідомості вчителя слід починати оновлення національної системи виховання. Особливо це стосується майбутнього педагога, який у своїй професійній діяльності має здійснювати патріотичне виховання учнівської молоді на основі нових підходів і шляхів його реалізації.

Одним з таких шляхів може стати музейна педагогіка – наука, що вивчає широкий спектр використання музеїв та виставлених колекцій для виховної та освітньої діяльності. Музей – це унікальний, насичений високою силою інформаційної та емоційної взаємодії простір, побудований на принципах діалогу розділення у часі і просторі культур, який має винятковий вплив на особистість через формування світогляду та духовності[6, с.192-196]. У межах музейної педагогіки розв'язуються виховні та методологічні проблеми, реалізовуються спеціалізовані виставки з елементами інтерактивних технологій, займаються розробкою наочних експонатів для шкіл, запроваджується практика створення «майстерень» при музеях[1]. Музей виступає у ролі співорганізатора закладів освіти, формує ціннісне ставлення до культурної спадщини, що в свою чергу сприяє вихованню патріотичних почуттів і формуванню національної свідомості. Саме в музеї сучасний педагог може пробудити національну самосвідомість учнів, поглиблюючи знання з історії рідного краю, літератури, мистецтва. Слід зазначити, що музеї можуть не лише ознайомлювати учнів з історією, наукою та культурою минулого, але й пов'язувати їх з цінностями й досягненнями науки й культури сучасності, що є надзвичайно важливим для формування їх громадянської свідомості та національної ідентичності.

Чи підготовлені майбутні педагоги до використання музейної педагогіки як засобу виховної роботи з школярами у своїй професійній діяльності? Результати опитування студентів, які навчаються у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова показали, що більшість майбутніх педагогів знають, що таке музейна педагогіка (пояснили у відповідях її сутність і зміст) – це 92% з 60 студентів 2го курсу історико-філософського факультету; 89% з72 студентів 1го курсу факультету іноземної філології; 91% з 74 студентів 2го курсу факультету мистецтв. На питання «Які форми і методи музейної педагогіки Вам відомі? Вкажіть їх» 92% студентів історико-філософського факультету, 87% студентів 1го курсу факультету іноземної філології і 90% студентів 2го курсу факультету мистецтв вказали не менше п'яти форм і методів, які можна використати у освітній роботі зі школярами у музейному середовищі. А от питання: «Які форми і методи музейної педагогіки Ви змогли б використати у своїй професійній діяльності для формування у школярів національної свідомості?» викликало певні труднощі і спонукало майбутніх педагогів замислитися над цим аспектом національно-патріотичного виховання. Лише 82% з опитаних студентів історико-філософського факультету, 76% респондентів з факультету іноземної філології та 80% з опитаних студентів факультету мистецтв впевнено навели приклади форм і методів музейної педагогіки, які можна впроваджувати для формування національної свідомості.

Більшість студентів в першу чергу вказували такий метод навчання як екскурсія. З огляду на умови навчання останніх трьох років (пандемія, війна) називали як офлайн екскурсії так і віртуальні, які сьогодні розробили співробітники у більшості музеях України. Студенти підкреслювали, що знайомство з музейними колекціями активізує пізнавальну діяльність учнів, стимулює їх допитливість, розкриває світ повсякденної діяльності наших предків на різних етапах розвитку суспільства. Також більшість студентів зазначило, що історичні пам'ятки активно впливають на розвиток почуттів патріотизму, національної гідності і породжують бажання пишатися власною історією.

Серед київських музеїв, що різнобічно репрезентують історію України є: Національний музей історії України, Музей історії Києва, Національний художній музей України, Київська картинна галерея, Національний національно-природничий музей, музей «Золоті ворота», Національний музей історії України у другій світовій війні, архітектурно-ландшафтний комплекс Пирогове, музей української архітектури та побуту «Мамаєва Слобода», музей історичних коштовностей тощо.

Окремо варто звернути увагу на нещодавно відкритий «Музей становлення української нації», який поставив за мету відродити національну гідність та повагу до української нації і України, як самих українців, так і усієї світової спільноти; виховати патріотизм, свідому громадянську позицію і бережливе ставлення до традицій, культури та історії свого народу. Організатори музею створили унікальні експозиції, де представлені 3Д фігури видатних історичних постатей нашої держави та 25 сюжетів з 5Д ефектами, щоб через славні моменти української історії сприяти патріотичному піднесенню українців, які пишаються своєю країною, об'єднати їх навколо ідеї відродження нації і сприяти створенню позитивного іміджу України в світі.

Наприкінці жовтня 2022 року на базі Музею було створено пересувну виставку «Україна. Становлення української державності», яка висвітлює історію України-Русі, що протягом більше ніж півтора тисячоліття разом з європейськими державами розбудовувала європейську цивілізацію. В експозиціях виставки представлено фігури історичних особистостей, прапори, документи, печатки, мапи, відео та аудіо контент, які вже в листопаді помандрують до Риму та Ватикану, а потім в Австрію, Польщу, Чехію, Францію та країни Балтії, щоб знайомити світ з історією нашої держави.

Нещодавно створені музеї – Національний музей Революції Гідності, Віртуальний музей російської агресії та інші офлайн та онлайн музейні простори мають потенціал для становлення відповідального

громадянина, патріота, здатного розуміти природу сучасних гібридних військових конфліктів, значення інститутів демократії та національної пам'яті для модернізації українського суспільства.

На жаль, під час війни десятки музеїв зруйновано, а деякі повністю знищено, як наприклад музей Григорія Сковороди на Харківщині, Художній музей імені Архипа Куїнджі у Маріуполі. Пошкоджено Охтирський краєзнавчий музей, історико-краєзнавчий музей у селі Іванків, де зберігалися картини української художниці Марії Приймаченко, музей Українських старожитностей (Будинок Тарновського) у Чернігові, під час ракетних обстрілів 10 жовтня 2022 року у Києві постраждали музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, Національний науково-природничий музей НАН України. На окупованих територіях ворог пограбував цілий ряд музеїв і вивіз цінні експонати, зокрема невідома доля унікальної колекції скіфського золота IVст. до н.е., що зберігалася у Мелітопольському краєзнавчому музеї. Але український народ відбудує зруйновані музеї, поверне історичні пам'ятки, бо культурна спадщина є частиною генетичного коду нашої нації.

У кожному місті, селищі, містечку є і будуть свої музеї, які сьогодні перетворюються на культурно-просвітительські центри, в яких проводяться різноманітні уроки, екскурсії, лекції, зустрічі з видатними людьми тощо. Сучасний музей не тільки демонструє зібрання різноманітних експонатів, а й надає можливість досліджувати їх, впроваджувати інтегровані програми для інтерактивного пізнання: розважально-пізнавальні квести з тематичними маршрутами і завданнями, історичні пізнавальні ігри, що відтворюють певні історичні епохи; театралізовані постановки та обрядові дійства, які проводять співробітники музею. Тематичні екскурсії, виставки, майстер-класи, що знайомлять і зберігають знання, цінності, традиції, створені попередніми поколіннями, є важливим засобом формування української національної свідомості.

Музейне середовище сьогодні можна використати для формування компетентностей майбутніх вчителів, зокрема, культурологічної та громадянської, адже студенти можуть навчитися розпізнавати найвизначніші історичні пам'ятки, описувати їх, характеризувати значення для українській історії й культури, аналізувати та оцінювати культуро-історичні явища різних епох, мистецькі твори різних стилів, жанрів і форм тощо. Вивчаючи історичні пам'ятки, вони усвідомлять глибину думок, оригінальність погляду на світ тієї чи іншої історичної постаті, видатного діяча культури певної епохи. А потім під час своєї професійної діяльності зможуть навчити цього своїх вихованців. Тому, вважаємо, надзвичайно важливим включити у фахову підготовку майбутнього педагога курс музейної педагогіки.

Висновки. Нова українська школа, історичні зміни і виклики сьогодення потребують не просто вчителя – агента змін, а національного педагога, патріота, громадянина, який стане основною постаттю національного відродження України. Вища школа має віддати пріоритети вихованню патріотизму, національної свідомості, як складових світогляду майбутнього вчителя, перед якими постане завдання – підготовка до виховання національної свідомості у своїх вихованців, а отже, вагомими є не тільки теоретичні знання, а й формування практичних компетентностей, зокрема громадянської, що дозволить їм виховати свідомих патріотів нашої держави.

Одним із засобів формування громадянської свідомості та національної ідентичності може стати музейна педагогіка, яка сьогодні є освітньо-виховною технологією створення патріотично-спрямованого середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богун Н. П. Використання «музейної педагогіки» при викладанні історії України. *Наша школа*, 2011. С. 42-43.
2. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. Вид. 2-ге, доопрац. і доп. Дрогобич : Коло. 2006. 326с.
3. Закон України «Про музеї та музейну справу». URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text.
4. Кресіна О. Національна свідомість. Енциклопедія Сучасної України. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2020. Т.22. Взято з : https://esu.com.ua/article-71053
5. Наказ МОН від 06.06.2022 №527 "Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641" Взято з : https://imzo.gov.ua/2022/06/08/nakaz-mon-vid-06-06-2022-527
6. Снагощенко В В. Методичні засади використання музейної педагогіки в професійній підготовці майбутнього вчителя історії. Теоретичні питання методики навчання суспільних дисциплін: наукові праці / заг. ред. професора О. В. Михайличенка. Суми, СумДПУ, 2011. С. 192–196.
7. Словник-довідник з професійної педагогіки / заг. ред. А. В. Семеній. Одеса : Пальміра. 2006. 221 с.

Рудник С.М.,
студентка ІІІ курсу Інженерно-педагогічного факультету
Національного педагогічного
університету імені М.П.Драгоманова,
м. Київ, Україна
Науковий керівник - Вознюк О.В.,
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки